12. Дроботенко В. Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / В. Ю. Дроботенко. – Донецьк, 2001. – 23 с.
13. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
14. Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Каракуця Ольга Миколаївна. – Х., 2002. – 212 с.
15. Конобродська В. Л. Вербальний компонент традиційного поховального обряду в поліських говорах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / В. Л. Конобродська. – Л., 1999. – 21 с.
16. Мізін К. І. Компаративна фразеологія : монографія / К. І. Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2007. – 168 с.
17. Мокиенко В. М. Славянская фразеология / В. М. Мокиенко. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1989. – 287 с.
18. Мокиенко В. М. От автора / В. М. Мокиенко // Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. Словарь русской фразеологии : Историко-этимологический справочник. – Санкт-Петербург : Фолио-Пресс, 1999. – С. 5–14.
19. Подюков И. А. Народная фразеология в зеркале народной культуры : учеб. пособие / И. А. Подюков. – Пермь : ПГПИ, 1991. – 127 с.
20. Смерчко А. А. Фразеологічні інновації як відображення сприйняття світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова», 10.02.02 «Рос. мова» / А. А. Смерчко. – К., 1997. – 22 с.
21. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : монографія / О. В. Тищенко. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 236 с.
22. Ужченко Д. В. Що за структурно-семантичною східнослобожанською фразеологічною моделлю / Д. В. Ужченко // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2009. – № 2 (17). – С. 90–106.
23. Філіпчук М. В. Етносимволіка мовних одиниць в українському обрядовому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Укр. мова» / М. В. Філіпчук. – К., 2007. – 20 с.
24. Cultural models in language and thought / Edit. by Holland D., Quinn N. – Cambr.: Cambr. UP, 1987.
25. http://www.savka-house.com.ua.

ДЖЕРЕЛА

Гр. 1996 – Словарь української мови [уклад. Б. Грінченко]. – К. : Наук. думка, 1996–1997. – Т. 1–4; **Даль 1957** – Даль В. И. Пословицы русского народа [Текст] : сборник / В. И. Даль. – М. : Гослитиздат, 1957. – 990 с.; **Иванов 1898** – Иванов В. В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии : очерки по этнографии края / [под ред. В. Иванова]. – Х., 1898. – Т. 1. – 1008 с.; **РНПК** – Русский народный православный календарь : В 2-х т. / [авт.-сост. В. В. Усов]. – М. : Изд. Дом «МСП», 1997; **SFJP –** Skorupka S. Slownik frazeologiczny języka polskiego / Skorupka S. – Warszawa, 1967, 1968. – Tom 1, 2. «Wiedza powszechna».

Irina Tsaryova

Ethnographic background of the ritual summer cycle phraseologic units in the folk festivals of Eastern Slobozhanschina

Phraseology of the ritual summer cycle in the folk festivities of Easternt Slobozhanschina is considered in the article including Green holidays (Zeleny Svyata), Rusalii, Saint (Presvyata) Trinity, Ivan Kupala (John the Baptist), St.Prophet Illya's Day, Makoveya, Divine Resurrection (Preobrazhennya),St. Mary's Assumption (Uspinnya Presvyatoyi Bogorodici).

Key words: ethno-linguistics, rite, phraseology, phraseological unit.

Олена Красовська

КУЛЬТУРОМОВНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЗВЕРТАЛЬНИХ ВИРАЗІВ ЕПІСТОЛЯРІЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)

У статті проаналізовано звертання в епістолярних текстах Лесі Українки, визначено особливості формування мовленнєвої компетенції українців, сформульовано основні риси мовленнєвого етикету.

Ключові слова: культура мови, мовленнєвий етикет, звертальні конструкції, епістолярій, адресат.

Поняття культура мови та культура поведінки невід'ємно пов'язані з іншим, не менш важливим, поняттям мовного етикету. В українській літературній мові існує ряд формул спілкування, які, за лінгвістичним словником визначаються як система «стійких формул спілкування, рекомендованих суспільством для встановлення мовленнєвого контакту співрозмовників, підтримання спілкування у виразній тональності відповідно до їх соціальних ролей і рольових позицій відносно один одного в офіційних і неофіційних обставинах» [3, с. 413]. В українській мовознавчій науці питанням

формування культури мови на матеріалі формул мовного етикету присвячено дослідження С. К. Богдан, А. П. Коваль, Н. П. Плющ, К. В. Ленець, С. Я. Єрмоленко тощо.

Мета нашої статті: дослідити формування культуромовних традицій на матеріалі епістолярних звертальних конструкцій. Актуальність проблеми дослідження полягає в тому, що звертальні вирази епістолярного тексту Лесі Українки недостатньо вивчались у цьому аспекті. С. К. Богдан уважає, що поняття «етикет» вужче, ніж «спілкування», бо етикетною «вважається тільки та ситуація, для якої суттєвими є відмінності між мовцями (їхній вік, соціальний статус, стать тощо)» [1, с. 10]. На думку дослідниці, «структуру мовного етикету визначають такі основні елементи комунікативних ситуацій, які властиві всім мовцям: звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання, знайомство, поздоровлення, запрошення, пропозиція, порада, згода, відмова, співчуття, комплімент, присяга, похвала тощо» [1, с. 11].

Цієї ж думки дотримується й Н. П. Плющ, але відзначає, що мовний етикет містить ще й «соціально-мовні символи етикетного рівня (наприклад, етикетні формули заперечення (незгоди і ствердження), згоди, формули запитання, що використовуються в певних соціальних-культурних рівнях)» [2, с. 92].

Отже, мовний етикет обслуговує комунікативний акт від початку й до його завершення. Відомо, що культура мови та культура поведінки формуються під упливом багатьох чинників. Найбільш дієвим є вплив різноманітних комунікативних ситуацій, які можуть виникати як спонтанно, так і готуватися заздалегідь. В епістолярних текстах такі ситуації, як правило, продумані, оскільки лист має писемну форму. Своєрідність такого тексту якраз і полягає у використанні значної кількості формул мовного етикету, які допомагають в епістолярному спілкуванні.

«Камертоном, що налаштовує на певний стиль спілкування, без сумніву, виступають звертання й звертальні вирази» [1, с. 15]. З метою збереження українських традицій Леся Українка обирає найбільш уживані в Україні звертання *мамо, тату, доню, сестро, сину, брате, бабусю, дідусю, пані, пане, панно, паничу, панове, добродію, добродійко, добродії, товаришу, товариство, друже, приятелю, подруго, колего* тощо. В епістолярію письменниці вони представлені як окремі лексеми, так і в поєднанні з прикметниками на означення ввічливості: *гречний, чемний, шанобливий, обхідливий, приязний, люб'язний, поштивий, шляхетний, високоповажний, шановний* тощо.

Використання у звертаннях народнопоетичних образів та художніх засобів – одна з характерних рис епістолярію письменниці. За допомогою цих засобів мовні одиниці набувають емоційного звучання, чітко визначається конотація: *«Прощай, серденько моє, мамочко!»* [4, с. 100]; *«Мамочко, серце моє, постарайся чим-небудь розбивати собі настрій, щоб не вбиватись».* [6, с. 91]; *«…бувай здорова, мамочко-голубочко. Цілую тебе…»* [6, с. 99]; *«Цілую тебе, мамочко, голубочко, ластівочко!»* [4, с. 32]. У цих мовних одиницях часто вживаються демінутивні форми з позитивною оцінкою, які виконують роль носіїв позитивних емоцій (радості, любові, щастя, ніжності). Часте використання листів для спілкування дає можливість письменниці урізноманітнити формули звертань. Любов і повагу до своїх батьків Леся Українка висловлює через одиничні та поширені звертання, які найчастіше містять прикметники *любий(-а, -ая); милий(-а, -ая); дорогий(-а, -ая)* та займенники *моя, мій*: *«Бувай здорова, мамочко!»* [4, с. 30]; *«Ну, бувай здорова, мамочко моя, цілую тебе, і папу…»* [6, с. 35]; *«Не бійся, люба мамочко, вразити мене листами»*[6, с. 98];[5, с. 168]; *«Люба моя мамочко!»* [4, с. 309]; *«Знаєш, любий папочка. Я ніколи не маю ні претензії, ні охоти перероблювати…»* [5, с. 353];[5, с. 230].

Позитивне стилістичне забарвлення звертань передається в листах письменниці, як правило, за допомогою прикметників, що вживаються у повній стягненій і нестягненій формі, що характерно для фольклорних текстів. Отже, листи – своєрідні твори, які не просто передають інформацію, але й одночасно вчать адресата ввічливості, лагідності, сприяють формуванню культуромовної компетенції:*»Цілую тебе міцно, моя золотая»* [6, с. 90]; *«Бувай здорова, моя лілейно-рожева, моя золотая»* [6, с. 105]; *«Велике спасибі тобі за листа, любая»* [6, с. 189]; *«А тебе, моя Лідія, моя білая, моя любая, міцно, міцно цілую»* [5, с. 312].

На вибір звертання суттєво впливає характер узаємин із адресатом. Близькі, товариські взаємини дозволяють скористатись звертаннями *друже, подруго, брате* тощо: *«Ах, друже мій, як би ти знала, які у мене тепер смішні плани …»* [4, с. 299]; *«Бувайте здорові, друже мій, сподіваюсь, що Ви подужали»* [4, с. 255]; *«Бувайте здорові, шановний і дорогий друже»* [5, с.348]. В офіційному вжитку Леся Українка послуговується звертаннями *пане, пані, панове: «Високоповажана пані!»* [5, с. 268]; *«Високоповажані панове!»* [6, с. 458]; *«Вельмишановний пане Петруненко!»* [6, с. 449]. Найчастіше такі звертальні формули в листах письменниці позбавлені офіційного звучання, бо вжиті з прикметниками *дорога (-ий), люба (-ий): «Тільки, дорога пані, не лякайтесь …»* [5, с. 119]; *«Не*

обіцяю Вам, люба пані «гримати» на Вас ...» [5, с. 117]; *«Ви порівнюєте мене навіть з ангелом, але, дорога пані, щоб Ви знали ...»* [5, с. 110].

Звертання *добродію, добродії, добродійко* – традиційні для українців, і в поєднанні з прикметниковими означеннями *високоповажний, високоповажаний, вельмишановний (-а), шановний (-а)* характеризують адресата як освічену людину, яка добре знає український етикет*: «Високоповажаний добродію! Прошу вибачити, що я не одразу відповіла на Вашого листа.»* [6, с. 254]; *«Вельмишановна добродійко! Тільки що отримала Вашого листа ...»* [6, с. 229]; *«Шановна добродійко!»* [5, с. 256]. Леся Українка використовує описані конструкції в листах до незнайомих або мало знайомих людей.

Звертання *товаришу, товаришко, товариші* стали офіційними в Україні лише після 1917 року, але письменниця широко використовує їх у листуванні, оскільки українці послуговуються такими звертаннями здавна, ще з козацької доби, про що свідчать різні народнопоетичні тексти. Ці звертальні вирази офіційного звучання, тому, як правило, в листовних текстах письменниці вживаються з прикметниками-означеннями *високоповажаний, високошановний, шановний: «Ні, товаришу, як бачите, і не залишила, і не забула ...»* [6, с. 93]; [6, с. 154]; *«Високоповажаний товаришу, посилаю Вам переклад новелки п. Розенбаума»* [5, с. 357]. Хоча для епістолярію Лесі Українки характерне поєднання опорних лексем з пояснювальними означеннями не лише офіційного характеру, але й дружньо-товариськими (*добрий, щирий, дорогий*): *«Скажіть, дорога товаришко, що Ви думаєте про мене ...»* [5, с.159]; *«Моїм невідомим прихильникам моє вітання, а Вам, дорогий товаришу, щире стискання руки»* [5, с. 208]. Вони надають листам емоційного та оцінного звучання. Ураховуючи характерні риси адресатів, письменниця використовує відповідні конструкції не лише з позитивною, але й з негативною оцінкою: *«Коли вже Вам так дуже хочеться, дорогий товаришу, то смійтесь собі ...»* [6, с. 194]. Характерна риса звертальних виразів епістолярію Лесі Українки полягає у використанні прийому «поєднання непоєднуваного», тобто використання офіційних звертань з інтимізуючими означеннями-прикметниками та займенниками *мій, наш, милий, любий (-а), ніжний (-а)* тощо, що не лише сприяє емоційно-експресивному навантаженню текстів листів, але й слугує засобом формування психологічного впливу на адресата: *«Однак простіть, мій товаришу, може Вам сей тон не подобається ...»* [6, с. 140]; *«Бувайте здорові, товаришу милий ...»* [6, с. 15]; *«Люба моя товаришко!»* [5, с. 198]; *«Се справжнє щастя, люба товаришко, що ми хутко побачимось!»* [5, с.133]; *«Бувайте здорові, моя добра, ніжна і люба товаришко»* [5, с. 211].

На формування мовленнєвої компетенції українців значний вплив спричиняють іншомовні звертальні вирази, якими багатий епістолярний текст Лесі Українки. У листах письменниці значна кількість німецьких, латинських, англійських та французьких звертань, за допомогою яких вона передає свої почуття, переживання й ставлення до адресата. У німецьких звертаннях використовуються означення, що не лише оцінюють співрозмовника, а й характеризують рівень стосунків: *«Liebe, lielste Wunder blume!» (любий, найлюбіший чарівний квіте* – нім.*)* [5, с. 242]; *«Liebe, ferne Lotosblume!» (Любий, далекий лотосовий квіте!* – нім.*)* [5, с. 205]; *«Бувайте здорові, sie liebe, liebste!» (Люба, найлюбіша* – нім.*)* [5, с. 207]. Такі звертальні конструкції часто позбавлені називання на ім'я, чим створюється своєрідний психологічний підтекст: *«Тепер, liebe Ferne, (люба, далека* – нім.*) пишу Вам зараз же по отриманні Вашого листа ...»* [5, с. 194]. Німецькі звертання містять народнопоетичні образи, що є характерною рисою саме українського мовного етикету: *«А на літо, аби дав мені бог заробити гроші за недавно послані до російських журналів праці (між іншим і за Вас), liebe morqenseele (люба ранкова душе* – нім.*)* [5, с. 160]; *«Цілую тебе, «моя славна дівчинко»* – нім. [5, с. 89]; *«А тим часом бувайте здорові, lieble ferne Freundin (люба далека приятелько* – нім.*)* [5, с. 143].

Італійські звертання часто містять характерні для етикету українців означення *золота, найдорожча, дорога моя, люба*: *«Тебе Giqlio d'oro, міцно-міцно цілую.» (золота Лілеє* – іт.*)* [6, с. 102]; *«... до побачення, Giqlio carissimo! (найдорожча Лілея* – іт.*)* [5, с. 372]; *«Міцно цілую тебе, так міцно, як люблю тебе, mio Giqlio bianchissimo ...» (моя найбільша Лілея* – іт.*)* [5, с.237].

В італійських та латинських звертаннях для передачі інтимних почуттів письменниця досить часто використовує якісні прикметники в найвищому ступені порівняння, що є характерною ознакою й мовленнєвого етикету українців: *«Carissima mia (моя найдорожча – лат.), кінчаю листа…» [5, с.233]*. У французьких звертаннях значна кількість називань на ім'я, та вони, як правило, вжиті з означеннями-прикметниками (аналогічно до україномовних): *«Chere petite Radinette!» (Дорога маленька Радочко! –* фр.*)* [4, с. 339]; *«Дорогий Радочку!» (*фр.*)* [4, с. 395]; *«Cher petit Radis!» (моя маленька Радо* – фр.*)* [5, с. 36]; [5, с. 94].

Отже, звертання, що представлені в епістолярних текстах Лесі Українки, значною мірою впливають на формування культуромовної компетенції українців. Звертальні вирази, якими

послуговується письменниця, визначаються своєрідними рисами: наявністю народнопоетичних образів (*матінко-ластівочко, матінко-голубонько*), традиційних прикметників-означень (*дорогая, золотая, рідная*) та відповідних звертальних номенів (*пані, панове, добродію, добродійко, добродії, товариш, товариство)* тощо. Епістолярний текст письменниці представлений і нетрадиційними конструкціями (*пане-товаришу, пане-добродію),* які впливають на культуромовну компетенцію як письменниці, так й адресата. Іншомовні звертальні вирази, теж певною мірою позначаються на мовленнєвому етикеті українців та, зокрема, на звертальних виразах. Передбачається дослідження інших етикетних конструкцій (формул прохання, вибачення, побажання, віншування), що представлені в епістолярію Лесі Українки, та формування на їхньому ґрунті культуромовної компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475с.

2. Плющ Н. П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету / Н. П. Плющ. // Українська мова і сучасність. – К. : НМК ВО, 1991. – С.90–98.

3. Формановская Н. И. Речевой этикет [Текст] / Н. И. Формановская. // Лингвистический энциклопедический словарь [за ред.. В. Н. Ярцевої]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 10. – 544с.

2. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 11. – 480с.

3. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 12. – 696с.

Olena Krasovska

Ukrainian language cultural tradition
(based on expressions of appeal in L. Ukrainka's epistolary)

The article regards appeals in the epistolary texts by Lesya Ukrainka's, the peculiarities of speech competence of the Ukrainians are determined, the basic features of speech etiquette are formulated.

Key words: language culture, speech etiquette, constructions of appeal, epistolary, recipient.